

Т.М. Завора, І.О. Литвин

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано необхідність реформування соціальної політики у сфері зайнятості у контексті забезпечення соціальної безпеки. Проаналізовано активні й пасивні заходи соціальної політики у сфері зайнятості. Розкрито концептуальні основи системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (ЗДСС) на випадок безробіття. Здійснено порівняльний аналіз критеріїв механізму виплати допомоги по безробіттю з урахуванням світового досвіду. Визначено передумови реформування системи ЗДСС, до яких віднесено поліпшення фінансово-економічної ситуації в державі, розширення сфери застосування праці, підвищення соціальних стандартів.

Ключові слова: соціальна безпека, політика зайнятості, активні та пасивні заходи політики зайнятості, загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Актуальність теми дослідження. На всіх етапах соціально-економічного розвитку однією із загроз соціальній безпеці є зростання рівня незайнятого населення. Експерти Міжнародної організації праці вважають, що найближчим часом у середньому у світі безробіття сягне рівня 10% населення. Тенденція зростання рівня безробіття відстежується у багатьох країнах світу. Так, загальний рівень безробіття в Греції на кінець 2013 р. становив близько 30%, в Італії – 11,2% [1, 2]. Однією з основних причин прогресування кризи на світовому ринку зайнятості є рецесія в Європі, про що свідчить зростання питомої ваги безробітних протягом більше року із 28,5 до 34%. Така ситуація є вкрай негативною і для незайнятої молоді, кількість якої становить 73,8 млн. осіб. Загостренню ситуації щодо зростання світового рівня безробіття сприяє уповільнення економічної активності у світі. Таким чином, процес зростання рівня незайнятого населення працездатного віку має негативні економічні й соціальні наслідки, створюючи загрозу національній безпеці у соціальній сфері.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи формування та забезпечення соціальної безпеки в Україні досліджували науковці О.О. Давидюк, Т.А.Заяць, О.І. Ілляш, Е.М. Лібанова, О. Новікова, Н.С. Палій, які виявили існуючі ризики й загрози та визначили напрями реформування соціальної політики держави [3 – 5]. Оцінюванням сучасного стану безробіття в Україні, вивченням основних проблем виникнення цього явища та аналізом наслідків займалися О.Б. Горяча, О.О. Дорошко, Л.І. Яковенко та інші, вони запропонували шляхи реформування політики зайнятості в Україні [6, 7]. Проблеми безробіття й аналіз соціального захисту безробітного населення досліджували П. Нікіфорова, А. Вольська, запропонували напрями реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в Україні [8]. В умовах зростання рівня безробіття та неможливості ліквідації явища в сучасних умовах актуальним залишається питання соціального захисту населення.

Постановка завдання. Трансформаційні процеси у соціально-економічному розвитку держави визначають необхідність забезпечення формування виваженої соціальної політики у сфері зайнятості та визначення напрямів удосконалення системи загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття з урахуванням загроз національній безпеці у соціальній сфері.

Основний матеріал і результати. Основні засади державної політики щодо гарантування національної безпеки у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі і в соціальній сфері, визначені Законом України «Про основи національної безпеки України». При розкритті проблеми безпеки ключовими є поняття загроз, які характеризують явища і чинники, що створюють небезпеку національним інтересам. Відповідно до Закону основними загрозами національній безпеці у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку держави є: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення. Основними ризиками для соціально-трудової сфери на сьогодні є: зниження рівня оплати праці, що зумовлюватиме бідність працюючого населення; зростання заборгованості із виплати заробітної плати; нарощування розриву між реально застосовуваними та формально закріпленими нормами і правилами у сфері соціально-трудових відносин і тінізація зайнятості та оплати праці; звуження сфери прикладання праці та поширення тривалого безробіття, що призводитиме до зниження якості соціально-трудового потенціалу країни, та визначає необхідність реформування соціальної політики у сфері зайнятості.

Правові, економічні й організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття визначено Законом України «Про зайнятість населення», відповідно до якого безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [9]. Система прав, обов'язків і гарантій щодо соціального захисту населення у разі безробіття в Україні регулюється Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [10].

Політика зайнятості населення існує у двох формах – активна й пасивна. Активні методи підтримки ринку праці передбачають діяльність держави, спрямовану на скорочення рівня безробіття як такого, тобто на забезпечення можливості реалізації своєї трудової активності всім громадянам, а відповідно на забезпечення повної зайнятості всього працездатного населення країни. Активна політика зайнятості спрямована на подолання незбалансованості пропозиції робочої сили й потреби в ній. Заходи активної політики спрямовані на збільшення попиту на робочу силу з боку як приватного, так і державного секторів економіки; підвищення конкурентоспроможності робочої сили та забезпечення якісної відповідності робочої сили і робочих місць; поліпшення процесу працевлаштування. Фінансове забезпечення активних заходів політики зайнятості здійснюється за рахунок цільових асигнувань центрального та місцевих бюджетів. У контексті забезпечення якісної збалансованості пропозиції робочої сили попиту на неї першочергове значення має підготовка та перепідготовка економічно активного населення з урахуванням попиту на ринку праці. Таким чином, першочерговим завданням формування соціальної політики у сфері зайнятості є розроблення якісного прогнозу попиту на робочу силу в розрізі професій та формування на його основі державного замовлення на підготовку кадрів. Важливим напрямом активної політики на ринку праці є також підготовка робочої сили до відкриття власної справи, зокрема стосовно мікропідприємництва та самозайнятості населення.

Пасивні заходи соціальної політики у сфері зайнятості спрямовані на підтримку доходів населення у випадку втрати роботи, фінансування якої здійснюється зі спеціальних страхових фондів. Так, відповідно до законодавства України статусу безробітного може набути: особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема, на

пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку чи інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи; інвалід, який не досяг установленого пенсійного віку й отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу; особа, молодша 16-річного віку, яка працювала та була звільнена у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Статус безробітного надається за особистою заявою у разі відсутності підходящої роботи з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції (центр зайнятості), незалежно від зареєстрованого місця проживання чи місця перебування. Починаючи із 2009 року, в Україні спостерігається позитивна тенденція до зменшення кількості безробітних осіб (рис. 1). Соціальний захист безробітного населення здійснюється шляхом компенсації втраченої заробітної плати виплатою допомоги по безробіттю. Згідно з п.1 ст.23 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12-ти місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців, за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, мають право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу.

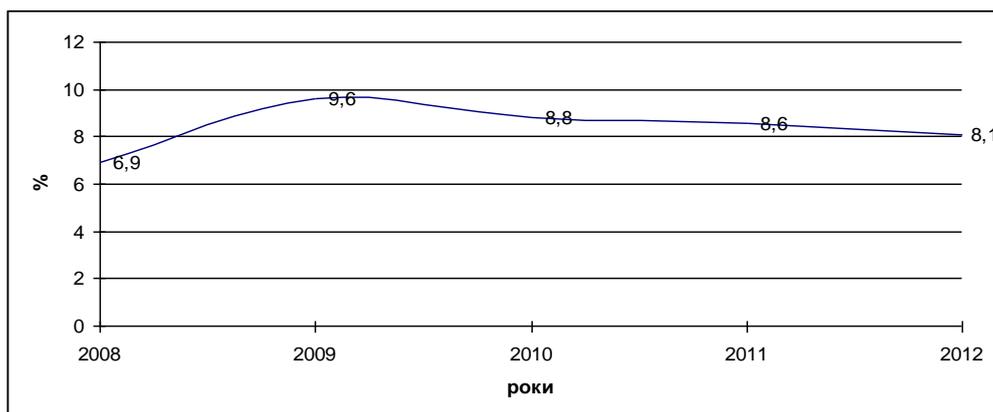

Рис.1. Динаміка стану безробіття населення України

Розмір цієї допомоги визначається у відсотках до їхньої середньої заробітної плати (доходу), визначеної відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за ЗДСС, залежно від страхового стажу: до двох років – 50%, від двох до шести років – 55%, від шести до десяти – 60%, понад 10 років – 70% [11, с. 107]. Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру: перші 90 календарних днів – 100%, упродовж наступних 90 календарних днів – 80; надалі – 70%. Допомога по безробіттю не може перевищувати чотирикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого Законом. Застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, які протягом 12-ти місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, за даними Державного реєстру ЗДСС, мають страховий стаж менше шести місяців або звільнені з останнього місяця роботи з підстав, передбачених статтею 37, пунктами 3, 4, 7 і 8 статті 40, статтями 41 і 45 Кодексу законів про працю України, молодь, яка закінчила або припинила навчання, звільнилася з військової або невійськової служби, мають право на допомогу по

безробіттю у мінімальному розмірі, котрий установлюється правління Фонду. Правління Фонду ЗДСС України на випадок безробіття постановою № 327 від 12.04.2012 установило мінімальний розмір допомоги по безробіттю – 544 грн. Для застрахованих осіб, визнаних у встановленому порядку безробітними, які протягом 12-ти місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26-ти календарних тижнів і сплачували страхові внески, розмір допомоги встановлено з 1 січня 2013 року – 882 грн. Допомога по безробіттю виплачується з 8-го дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості. Виплата допомога по безробіттю особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин, починається з 91-го календарного дня. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом 2-х років. Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720-ти календарних днів для осіб, які шукають роботу вперше, та інших незастрахованих осіб – 180 календарних днів. В Україні реєстрація безробітних, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні, здійснюється територіальним органом незалежно від зареєстрованого місця проживання чи перебування шляхом заповнення в Єдиній інформаційно-аналітичній системі Державної служби зайнятості персональної картки. Реєстрація проводиться за умови пред'явлення паспорта громадянина України або тимчасового посвідчення громадянина України, облікової картки платника податків, трудової книжки (цивільно-правового договору чи документа, який підтверджує період зайнятості), довідки про заробітну плату, а в разі потреби також військового квитка, диплома або іншого документа про освіту.

Визначення напрямів реформування соціальної політики у сфері зайнятості з урахуванням загроз національній безпеці у соціальній сфері потребує аналізу світового досвіду щодо механізму захисту безробітного населення. Проведений аналіз умов надання допомоги по безробіттю в Об'єднаному Королівстві дозволив виявити їх особливості. Так, в Англії особа має право подати заявку на допомогу по безробіттю (в розмірі від £56 до £111 на тиждень) на період пошуку роботи, якщо вона проживає в Об'єднаному Королівстві на постійній основі й не має постійної роботи. Ця система відома в країні як JSA – Jobseeker's Allowance. Конкретна сума допомоги по безробіттю в Англії, на яку можна розраховувати, залежить від віку особи, і відповідно від типу JSA, під вимоги котрої підпадає особа.

Усі типи допомоги є тимчасовими і призначені тільки для дієздатних людей, які активно займаються пошуками роботи. Заявка подається до служби зайнятості (Jobcentre Plus), де проводиться співбесіда, під час котрої особа повинна детально розповісти про наміри пошуку роботи. Із загальних вимог до безробітного населення яке подає заявку на допомогу, можна віднести таке: кількість відпрацьованих годин в тиждень – менше 16; від 18 та до пенсійного віку (в деяких випадках 16 і 17 років); проживання в Англії, Шотландії чи Уельсі та отримання освіти не за очною формою навчання. Після успішного проходження співбесіди й отриманні допомоги по безробіттю, особа зобов'язана кожні два тижня особисто інформувати співробітників Jobcentre (свого консультанта) про успіхи і прогрес у пошуку роботи. Проведений аналіз динаміки стану безробіття у Великобританії дозволив виявити тенденцію до зменшення кількості зайнятого населення, починаючи з кінця 2011 року (рис. 2) [12].

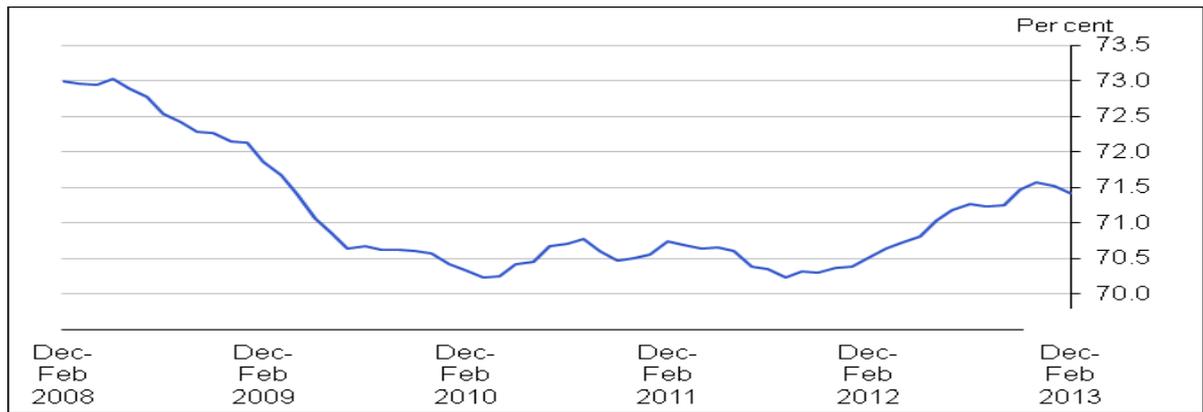

Рис. 2. Рівень зайнятості населення Великобританії за 2008 – 2013 роки

В Англії існує два типи встановленої допомоги по безробіттю у разі втрати працездатності (рис. 3).

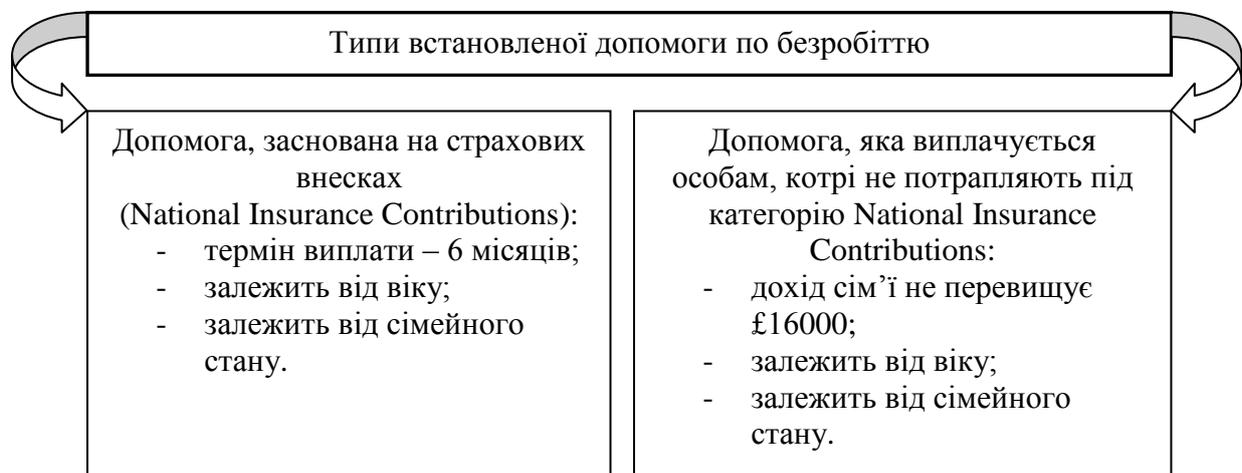

Рис. 3. Типи встановленої допомоги по безробіттю в Англії

Допомога, заснована на страхових внесках (National Insurance Contributions), виплачується протягом 6-ти місяців (не більше 182-х днів) особам, які заплатили достатню суму внесків, працюючи два останніх роки. Виплата допомоги залежить від віку та сімейного стану: самотня особа, віком до 25-ти років – £56,80 на тиждень; самотня особа віком після 25-ти років – £71,70 на тиждень; сімейна пара (вік обох більше 18 років) – £112.55 в тиждень; самотні батьки, старші за 18 років, – £71,70 на тиждень; самотні батьки, молодші за 18 років, – £56,80 на тиждень.

Другий тип допомоги надається безробітним, які за зазначеними критеріями не належать до першого типу виплат, – сім'ям у разі, якщо дохід сім'ї не перевищує £16000. На розмір допомоги впливає вік безробітного та його сімейний стан [13].

Проведений порівняльний аналіз умов призначення й виплати допомоги в Україні та Великобританії виявив, що реєстрація безробітних у Великобританії відбувається у коротші терміни та має більші зручності для безробітних, оскільки здійснюється за допомогою комп'ютера он-лайн чи навіть телефонного звернення до служби зайнятості. Можливість отримання допомоги передбачає наявність номера соціального страхування, особистого номера, за яким можна зв'язатися з клієнтом та повністю завершити реєстрацію он-лайн. Реєстрація он-лайн вимагає заповнення заявки, яка включає відповіді на питання про становище особи, її нинішнє та попереднє місця

роботи, відомості про внески та освіту. Разом із цим розгляд заяви може бути відкладений, якщо безробітний подав неправдиві дані. Відсутність можливості зареєструватися он-лайн дозволяє скористатися послугами агента служби зайнятості, який призначить час та дату проведення співбесіди. У результаті здійснених досліджень як вітчизняного, так і світового досвіду щодо термінів та розмірів матеріального забезпечення у разі безробіття виявлено також суттєві відмінності, врахування яких сприятиме підвищенню соціального захисту безробітного населення й у результаті мінімізації загроз у соціальній сфері.

Висновки: Таким чином, проведений аналіз активних і пасивних заходів соціальної політики у сфері зайнятості визначив необхідність щодо визначення їх оптимальної структури. Дослідження процедури призначення та виплати допомоги по безробіттю в Україні й Великобританії дозволили виявити відмінності у порядку реєстрації особи, зокрема для України є доцільним для впровадження надання інформації безробітним про планування пошуку роботи щодо зацікавленості не лише отримання допомоги, а й в швидкого пошуку нового місця роботи. Мають місце і відмінності у строках виплати, зокрема значно менший термін виплати допомоги у Великобританії спонукає британців до пришвидшення пошуку роботи. Критерії визначення розміру допомоги значно різняться обсягом, а також факторами, які впливають на нього, якщо в Україні вихідним елементом є середній дохід та страховий стаж особи, то в Британії – вік особи, сімейний стан, наявність дітей.

Отже формування соціальної політики у сфері зайнятості повинне здійснюватися з урахуванням загроз національній безпеці у соціальній сфері за умов поліпшення фінансово-економічної ситуації в державі; розширення сфери застосування праці, підвищення соціальних стандартів та вдосконалення фінансового механізму загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Список використаної літератури

1. Науково-дослідна лабораторія соціальних досліджень проблем ринку праці. Рівень безробіття в Італії зріс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndl-sd.ipk-dszu.kiev.ua/рiвень-безрoбiття-в-iталii-зрiс-до-112>
2. Безробіття молоді у Греції досягло рекордно високого рівня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2013/05/130509_oz_greece_unempolyment.shtml
3. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
4. Ілляш, О.І. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О. Ілляш. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411
5. Палій, Н.С. Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н.С.Палій. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_28_1/16.pdf.
6. Дорошко, О.О. Безробіття в Україні та шляхи його подолання / [Електронний ресурс] / О.О. Дорошко. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=506>
7. Горяча, О.Б. Проблеми безробіття в Україні. [Електронний ресурс] / О.Б. Горяча. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/3/goriatsha.php>

8. Нікіфоров, П.О. Фінансово-економічні аспекти праці та боротьби з безробіттям / П.О. Нікіфоров, А.О. Вольська. – Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 23 – 30.

9. Закон України «Про зайнятість населення» від 11.08.2013 № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

10. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

11. Завора, Т.М. Соціальне страхування: навч. посіб. / Т.М. Завора – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 272 с.

12. Office for National Statistics. Statistical Bulletin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_305051.pdf

13. Jobseeker's Allowance and low income benefits. What you'll get [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/jobseekers-allowance/what-youll-get>

Дата надходження до редакції 17.02.2014

Zavora T.M.

Lytvyn I.O.

REFORMING THE SYSTEM OF COMPULSORY STATE SOCIAL UNEMPLOYMENT INSURANCE IN THE CONTEXT OF SOCIAL SECURITY

The aim of the research is to determine the priorities for improving the system of mandatory social unemployment insurance with regard to threats to the national security in the social sphere. It is proven that the growth of the working-age unemployed population has negative economic and social consequences.

Reveals the conceptual principles of state policy in the field of employment. The measures of active and passive forms of employment policy in Ukraine and their analysis. Passive social policies on employment aimed at supporting household income in the event of job loss, which is made from special insurance funds.

The necessity of determining the optimal structure of active and passive employment policy measures in the context of providing social security. Reveals the foundations of compulsory state social unemployment insurance. Analysis of international experience concerning the protection of the unemployed. The comparative analysis of the criteria used to decide the payment of unemployment benefits, taking into account international experience. Reveals the features of acquiring of the status of unemployed, social protection, the calculation and payment of unemployment benefits depending on your insurance record in Ukraine and the UK. Define the preconditions for reforming the system of compulsory social unemployment insurance which includes improving the financial and economic situation in the state, expanding the scope of work, raising social standards.

Keywords: social security, employment policy, active and passive employment policy measures, mandatory state social insurance.